

Anna Cychnerska

Instytut Sławistyki
Polska Akademia Nauk

Grupy samogłoskowe w dialektach kosturskich

Dialekty kosturskie obejmują cztery krainy geograficzne, znajdujące się na terenie Grecji: Popole (tereny wokół Jeziora Kosturskiego), Koreszczę (północno-zachodni rejon u źródeł rzeki Bistrica, między górą Vič a granicą albańską), Kostenarię (górzysty teren na południe od Rupišty) i Okręg Nestramski w dorzeczu rzeki Belica (Видоески, 1999, s. 89).

Jak napisał B. Vidoeski, kosturski obszar dialektalny tworzy około stu wsi, które zamieszkuje ludność silnie zróżnicowana narodowościowo: Macedończycy, Arumuni, Grecy i Albańczycy. W wyniku przymusowych przesiedleń i emigracji liczba ludności macedońskiej po wojnie domowej w Grecji znacznie zmalała.

Celem artykułu jest charakterystyka grup samogłoskowych w dialektach kosturskich i ustalenie ich frekwencji tekstowej. Analiza opiera się na 14 tekstach dialektalnych, opublikowanych w zbiorze B. Vidoeskiego *Текстови од дијалектите на македонскиот јазик* (Видоески, 2000a). Są to teksty z następujących punktów: Kostur, Mokreni, Viteni, Žerveni, Dămbeni, Manak, Bogatsko, Gališča, Janovene, Ezerec oraz Nestram.

This work was supported by a grant from National Science Centre in Poland (decision No. DEC-2013/08/M/HS2/00438).

Competing interests: no competing interests have been declared.

Publisher: Institute of Slavic Studies PAS.

This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 3.0 PL License (creativecommons.org/licenses/by/3.0/pl/), which permits redistribution, commercial and non-commercial, provided that the article is properly cited. © The Author(s) 2015.

W drugim tomie *Dialektologii języka macedońskiego* (*Дижалектите на македонскиот јазик*), w części poświęconej dialektom kosturskim, B. Vidoeski nie podaje w zasadzie żadnych informacji o występowaniu i funkcjonowaniu sekwencji wokalicznych na tym terenie. Odnajdziemy tu jedynie krótką adnotację o stosunkowo częściej w dialekcie małoprespańskim elizji interwokalicznego /v/ w końcówce *-ови*, co prowadzi najpierw do powstania grupy samogłoskowej, a następnie do desylabizacji drugiego elementu połączenia i dyftongizacji grupy (Видоески, 1999, t. II, s. 121). Pewnych wiadomości dostarcza inna pozycja tego samego autorstwa – *Bazy fonologiczne dialektów języka macedońskiego* (*Фонолошките бази на говорите на македонскиот јазик*) (Видоески, 2000b), w której poza Nestramem i wsią Ezerec zostały scharakteryzowane inne punkty, należące do kosturskiego obszaru dialektalnego: Vambel, Tiolišta oraz Gratče. Z opisów podanych punktów wynika, że na omawianym terenie:

1. Samogłoski /i/, /e/, /a/, /o/, /u/ mogą się swobodnie łączyć; ograniczenia w łączliwości dotyczą samogłoski /ä/,
2. Samogłoska /i/ w połączeniu z inną samogłoską, stojąc na drugim miejscu w grupie, ulega desylabizacji, tj. grupa samogłoskowa jest realizowana jako dyftong; rzadziej obserwuje się utratę sylabiczności /i/ jako pierwszego elementu grupy,
3. Geminaty samogłoskowe ulegają kontrakcji do samogłoski długiej,
4. Rozziew czasem ulega likwidacji poprzez wstawienie między elementy sekwencji wokalicznej spółgłoski /v/ (najczęściej po samogłosce /u/), rzadziej /j/.

Procesy ujęte w punktach 2 i 3 nie zachodzą na granicy po przedrostru, a w pozostałych pozycjach mogą być bardziej lub mniej regularne (por. Видоески, 2000b, ss. 254–299).

Udział sekwencji wokalicznych w analizowanych tekstach dialektalnych wynosi od 0,45% do 2,5% (Tab. 1; tabele znajdują się na końcu tekstu). Przy tak niewielkich różnicach i bliskim sąsiedztwie punktów nie da się wskazać terenu, który wyraźnie cechowałby się nasileniem zjawiska.

Zdecydowaną większość połączeń samogłoskowych w analizowanych tekstach rozdziela silna granica morfologiczna o znaczeniu junktury. Szew morfologiczny może występować po przedrostrku (*заек, се научи*), po przyimku (*на еден, во ормано, со ена, со офци, при огно, у еден*), po części zwrotnej (*се испули, се извади, се облече*), po części przeczącej (*не урвива, не ести, не оздравивам*), po krótkiej formie zaimka osobowego (*го опитве, му изл'езе*,

му отиде, му умбре), po formie klitycznej odczasownikowej (*к'е излези, ке оде*), po spójniku (*да излези, да оди*), a także na styku między dwiema formami klitycznymi (*му и занесе, да и сфари, му е кревада, си и заколиме*). W tekstach wystąpiły również grupy samogłoskowe na granicy z enklityką, np. *нека е, благо е, шо е, дома е, какво е* i z rodzajnikiem postpozytywnym, np. *третио, вечерниот*. Do powstania grupy może doprowadzić utrata akcentu wyrazowego i przyłączenie do sąsiedniej jednostki prozodycznej, np. *кога-отиде, кога-ижлезе, кога-ојдоје, ка-удри*. Mniejszą grupę stanowią wyrazy, w których sekwencja wokaliczna wystąpiła wewnątrz morfemu lub na styku tematu z sufiksem bądź końcówką fleksyjną. Są to przede wszystkim formy czasownikowe, np. *имае, го звее, бее, дојдое, уморие*, rzadziej zaimki osobowe (*тие, вие, ние*), rzeczowniki (*змеоите, сараите, во сараите, зреота, на одаата*), przymiotniki (*завиено, скриена*) i liczebniki (*тринаесет, со дванаесет*) (por. Tab. 2, wyłącznie grupy dwuelementowe). Stosunkowo rzadko odnotowywano grupy złożone z trzech samogłosek. W 14 tekstach znalazło się 21 tego typu sekwencji. Są to połączenia, których segmenty rozdziela junktura, np. *да и опита, му а остави, шо ке е опикаса, ке си и испечиме, шо ке е урви, шо е отровее, ми и изеде*. W niektórych wyrazach prozodycznych wystąpiły po dwie grupy samogłoskowe, np. *да и напие, е оставие, ко го изеде, му умреа, му имае, си одее, се исчудиеи, си ојдое, шо е отровее, му и извадие*.

Jak podano powyżej, samogłoski w dialektach kosturskich nie mają specjalnych ograniczeń w łączliwości. Jedyne ograniczenia mogą dotyczyć samogłoski /ǎ/, która bardzo rzadko tworzy grupy z innymi samogłoskami. Bardziej zróżnicowane pod względem budowy są zwykle połączenia, których elementy rozdziela szew morfologiczny. W tej pozycji w analizowanych tekstach wystąpiły niemal wszystkie możliwe kombinacje samogłoskowe, w tym geminaty /ii/, /ee/, /aa/, /oo/ i /uu/. Do całkowitego wypełnienia siatki grup zabrakło połączeń /iu/, /ea/ i /ua/ oraz prawie wszystkich połączeń z samogłoską /ǎ/. Wyjątek stanowi grupa /aǎ/, która wystąpiła na granicy spójnika z wyrazem akcentogennym w przykładzie *да ѿлка* w tekście z miejscowości Kostrur (Tab. 3a). Znacznie mniej różnorodne pod względem budowy były w tekstach połączenia samogłoskowe wewnątrz morfemu oraz na szwach morfologicznych nierozdzielonych junkturą. Przykłady, zawierające połączenia /VV/ w omawianej pozycji, reprezentują jedenaście typów: dziewięć o różnych elementach składowych (/ie/, /ia/, /ea/, /eo/, /ai/, /ae/, /oe/, /oa/, /ua/) i dwa typy geminat (/ee/, /aa/) (Tab. 3b).

W analizowanych tekstach najczęściej występowały dwa typy połączeń: /ie/ oraz /ae/. Liczba wymienionych grup samogłoskowych jest stosunkowo wysoka w obu pozycjach morfologicznych. Do najrzadszych sekwencji wokalicznych należą połączenia /ia/, /ea/, /eu/, /au/, /oa/, /ou/ oraz /uu/, których liczba w tekstach wynosi poniżej dziesięciu grup (Tab. 4). Spośród odnotowanych pięciu typów geminat samogłoskowych największą frekwencją wyróżnia się połączenie /ee/, które stosunkowo często pojawiało się w formach czasowników. Najrzadszym typem geminaty było połączenie /uu/, które wystąpiło trzykrotnie, wyłącznie na granicy morfologicznej. Udział tego typu kombinacji w tekstach dialektalnych stanowi 22,81% wszystkich połączeń samogłoskowych.

Ze względu na położenie w wyrazie prozodycznym w analizowanych tekstach przeważają grupy śródgłosowe. W tej pozycji wystąpiły 364 dwuelementowe sekwencje wokaliczne. Stosunkowo liczne są połączenia samogłoskowe w wygłosie wyrazu. Na dużą liczbę grup wygłosowych w tekstach (146 kombinacji) wpływa częste użycie form czasownikowych. Najrzadsze są grupy inicjalne (38 sekwencji). Takie grupy zwykle rozpoczynają się spółnikiem lub krótką formą zaimka osobowego (por. Tab. 5). Jak wynika z Tab. 5a, niewiele typów grup samogłoskowych może wystąpić we wszystkich pozycjach wyrazu. Dotyczy to tylko pięciu połączeń: /ie/, /ia/, /io/, /eo/ oraz /ue/. Występowanie sekwencji wokalicznych najczęściej ogranicza się do dwóch pozycji. Są to inicjalna i środkowa część wyrazu (/ie/, /ei/, /eu/, /ao/, /oo/, /uo/) lub śródgłos i wygłos wyrazu (/ee/, /ea/, /ae/, /aa/, /oe/). Dziewięć typów połączeń zarejestrowano wyłącznie w jednej pozycji. Wśród tych grup są przede wszystkim kombinacje śródgłosowe (/aä/, /ao/, /au/, /oi/, /oa/, /ou/, /ui/). Sekwencja /ua/ wystąpiła w tekście tylko w finalnej pozycji wyrazu. Geminaty samogłoskowe najczęściej odnotowuje się w pozycji śródgłosowej.

Warto również prześledzić dane liczbowe z Tab. 5b. Jak należało się spodziewać, występowanie określonego typu grupy samogłoskowej w danej pozycji wyrazu prozodycznego rozkłada się w różnych proporcjach. I tak, wśród grup zarejestrowanych w więcej niż jednej pozycji, geminata /ii/ ponad czterokrotnie częściej wystąpiła w śródgłosie niż w nagłosie wyrazu. Występowanie grupy /ie/ w tekstach było prawie tak samo częste w pozycji śródgłosowej i wygłosowej oraz około czterokrotnie rzadsze w pozycji nagłosowej. Grupa /ia/ rzadko pojawiała się w tekstach, choć odnotowujemy ją w każdej możliwej pozycji wyrazu. Grupa /io/ najczęściej występowała w pozycji śródgłosowej, natomiast w nagłosie i wygłosie wyrazu rejestruje się ją w nielicznych przykładach. Podobnie liczby rozkładają się w przypadku sekwencji /ue/. Grupę /ei/ czterokrotnie częściej

odnotowuje się w pozycji śródgłosowej niż w wygłosie wyrazu. Dwa i pół razy częściej geminata /ee/ wystąpiła w finalnej niż środkowej części wyrazu. Grupa /ea/ znalazła się w nielicznych przykładach w śródgłosie i wygłosie wyrazu. Niewiele częściej rejestrowano grupę /eu/, która umiejscowiona była w nagłosie, rzadziej w śródgłosie wyrazu. Połączenia /ai/, /uo/ i geminata /oo/ przeważają w pozycji śródgłosowej, w nagłosie ich użycie było marginalne (po jednym przykładzie). Występowanie grupy /ae/ było stosunkowo częste zarówno w pozycji śródgłosowej, jak i wygłosowej. Rejestrowane w śródgłosie i wygłosie wyrazu sekwencje /oe/ i /aa/ wyraźnie różnią się co do częstości użycia w obu wymienionych pozycjach. Grupa /oe/ występowała w tekstach przede wszystkim w wygłosie, natomiast w śródgłosie pojawiła się ponad czterokrotnie rzadziej. Geminata /aa/ w pozycji śródgłosowej była znacznie częstsza niż w wygłosie wyrazu.

Jak wynika z powyższych opisów i z tabel, połączenia samogłoskowe w analizowanych tekstach dialektalnych najczęściej występowały na granicy morfologicznej, w pozycji śródgłosowej. W niewielkiej liczbie przykładów do bezpośredniego styku samogłosek doszło po zaniku interwokalicznej spółgłoski.

Teksty z kosturskiego obszaru dialektalnego nie są silnie nacechowane pod względem występowania grup samogłoskowych, a ich liczba może się różnić w graniczących ze sobą miejscowościach. Wydaje się, że frekwencja sekwencji wokalicznych na opisywanym terenie jest nieznacznie niższa niż w sąsiednim dialekcie lerińskim, jednak wyższa niż we wschodnich dialektach Macedonii Egejskiej (por. teksty Видоески 2000a).

Tab.1. Frekwencja grup samogłoskowych w analizowanych tekstach dialektalnych (wieś Nestram reprezentowana jest przez dwa teksty)

Nazwa punktu	Liczba segmentów	Liczba grup samogłoskowych
Костур	3806	71 (1,86%)
Мокрени	469	8 (1,635%)
	488	4 (0,82%)
Витени	1569	25 (1,59%)
Жервени	1381	22 (1,59%)
Дамбени	1911	46 (2,41%)
Манак	3034	28 (0,92%)
Богатско	665	3 (0,45%)
Галишча	4390	110 (2,50%)

Nazwa punktu	Liczba segmentów	Liczba grup samogłoskowych
Јановене	1504	37 (2,46%)
Чука	1106	18 (1,63%)
Езерец	1250	19 (1,52%)
Нестрам	3098 6628	42 (1,35%) 136 (2,05%)

Tab.2. Grupy samogłoskowe rozdzielone/nierozdzielone junkturą

Nazwa punktu	Połączenia rozdzielone junkturą	Połączenia nierozdzielone junkturą
Костур	51	17
Мокрени	7 3	1 1
Витени	20	5
Жервени	15	7
Дәмбени	31	15
Манак	26	0
Богатско	2	1
Галишча	69	38
Јановене	28	8
Чука	14	3
Езерец	5	12
Нестрам	34 81	3 51
łącznie:	386 (70,44%)	162 (29,56%)

Tab.3. Budowa grup samogłoskowych (w kolumnie wymienione są samogłoski znajdujące się na pierwszej pozycji w grupie, w górnym rzędzie – na drugiej pozycji)
a. na granicy morfologicznej o znaczeniu junktur

	/i/	/e/	/ä/	/a/	/o/	/u/
/i/	+	+	-	+	+	-
/e/	+	+	-	-	+	+
/ä/	-	-	-	-	-	-

	/i/	/e/	/ǎ/	/a/	/o/	/u/
/a/	+	+	+	+	+	+
/o/	+	+	-	+	+	+
/u/	+	+	-	-	+	+

b. wewnątrz morfemu lub na granicy morfologicznej tematu z sufiksem/końcówką fleksyjną

	/i/	/e/	/ǎ/	/a/	/o/	/u/
/i/	-	+	-	+	-	-
/e/	-	+	-	+	+	-
/ǎ/	-	-	-	-	-	-
/a/	+	+	-	+	-	-
/o/	-	+	+	+	-	-
/u/	-	-	-	+	-	-

Tab.4. Budowa grup samogłoskowych – dane liczbowe (w kolumnie wymienione są samogłoski znajdujące się na pierwszej pozycji w grupie, w górnym rzędzie – na drugiej pozycji)

a. na granicy morfologicznej o znaczeniu junktury

	/i/	/e/	/ǎ/	/a/	/o/	/u/
/i/	31	27	-	1	38	-
/e/	25	13	-	-	24	5
/ǎ/	-	-	-	-	-	-
/a/	35	44	1	11	28	6
/o/	14	13	-	1	23	1
/u/	15	16	-	-	11	3

b. wewnątrz morfemu lub na granicy morfologicznej tematu z sufiksem/końcówką fleksyjną

	/i/	/e/	/ǎ/	/a/	/o/	/u/
/i/	-	42	-	3	-	-
/e/	-	32	-	3	7	-
/ǎ/	-	-	-	-	-	-

	/i/	/e/	/ä/	/a/	/o/	/u/
/a/	1	31	-	12	-	-
/o/	-	24	-	1	-	-
/u/	-	-	-	6	-	-

c. łączna liczba grup samogłoskowych (obie pozycje)

	/i/	/e/	/ä/	/a/	/o/	/u/
/i/	31	74	-	4	38	-
/e/	25	45	-	3	31	5
/ä/	-	-	-	-	-	-
/a/	36	75	1	23	28	6
/o/	14	37	-	2	23	1
/u/	15	16	-	6	11	3

Tab.5. Położenie grup samogłoskowych w nagłosie, śródgłosie i wygłosie wyrazu (N – nagłos, Ś – śródgłos, W – wygłos)

a. charakterystyka ogólna

	/i/	/e/	/ä/	/a/	/o/	/u/
/i/	N, Ś	N, Ś, W	-	N, Ś, W	N, Ś, W	-
/e/	N, Ś	Ś, W	-	Ś, W	N, Ś, W	N, Ś
/ä/	-	-	-	-	-	-
/a/	N, Ś	Ś, W	Ś	Ś, W	Ś	Ś
/o/	Ś	Ś, W	-	Ś	N, Ś	Ś
/u/	Ś	N, Ś, W	-	W	N, Ś	Ś

b. dane liczbowe

	/i/	/e/	/ä/	/a/	/o/	/u/
/i/	N – 6 Ś – 25	N – 8 Ś – 31 W – 35	-	N – 1 Ś – 1 W – 2	N – 5 Ś – 31 W – 2	-
/e/	N – 5 Ś – 20	Ś – 13 W – 32	-	Ś – 1 W – 2	N – 7 Ś – 22 W – 2	N – 1 Ś – 4
/ä/	-	-	-	-	-	-

	/i/	/e/	/ä/	/a/	/o/	/u/
/a/	N – 1 Ś – 35	Ś – 43 W – 32	Ś – 1	Ś – 21 W – 2	Ś – 28	Ś – 6
/o/	Ś – 14	Ś – 7 W – 30	-	Ś – 2	N – 1 Ś – 22	Ś – 1
/u/	Ś – 15	N – 2 Ś – 13 W – 1	-	W – 6	N – 1 Ś – 10	Ś – 3

BIBLIOGRAFIA

- Видоески, Б. (1999). *Дијалектите на македонскиот јазик* (Т. 2). Скопје: Македонска академија на науките и уметностите.
- Видоески, Б. (2000а). *Текстови од дијалектите на македонскиот јазик*. Скопје: Македонска академија на науките и уметностите.
- Видоески, Б. (2000б). *Фонолошки бази на говорите на македонскиот јазик*. Скопје: Македонска академија на науките и уметностите.

BIBLIOGRAPHY

(TRANSLITERATION)

- Vidoeski, B. (1999). *Dijalektite na makedonskiot jazik* (T. 2). Skopje: Makedonska akademija na naukite i umetnostite.
- Vidoeski, B. (2000a). *Tekstovi od dijalektite na makedonskiot jazik*. Skopje: Makedonska akademija na naukite i umetnostite.
- Vidoeski, B. (2000b). *Fonološki bazi na govorite na makedonskiot jazik*. Skopje: Makedonska akademija na naukite i umetnostite.

Grupy samogłoskowe w dialektach kosturskich

Artykuł zawiera opis grup samogłoskowych, występujących w tekstach z kosturskiego obszaru dialektalnego. Podstawą do analizy jest 14 tekstów dialektalnych ze zbioru B. Vidoeskiego *Текстови од дијалектите на македонскиот јазик*. Połączenia samogłoskowe zostały ocenione pod względem pozycji morfologicznej, miejsca występowania w wyrazie oraz budowy.

Badania wykazały, że najczęściej kombinacji wokalicznych rejestruje się na granicy morfologicznej, w śródgłosie wyrazu. W tej pozycji różnorodność grup pod względem tworzących je elementów jest znacznie częstsza niż wewnątrz morfemu. Stosunkowo częste w tekstach były geminaty samogłoskowe. Ich udział stanowi blisko 23% wszystkich sekwencji wokalicznych.

Słowa kluczowe: dialekty kosturskie; grupy samogłoskowe; frekwencja; granica morfologiczna; grupy nagłosowe/śródgłosowe/wygłosowe

Vocalic Clusters in the Kostur Dialects

The article presents a description of vocalic clusters, occurring in texts from the Kostur dialectal area. The basis for the analysis is 14 texts in the book *Текстови од дијалектите на македонскиот јазик* published by Vidoeski. Vowels constituting clusters were evaluated according to morphological position, location in the prosodic unit and the structure of the cluster.

Most of the vowel combinations were recorded at the morphemic boundary, in the middle of the word. In these positions, clusters are more diverse in structure than inside morpheme. Geminates were relatively frequent in the texts. They constitute nearly 23% of all vowel sequences.

Keywords: Kostur dialects; vocalic clusters; frequency; morphological boundary; initial/middle/final clusters

Notka o autorce

Anna Cychnerska (koryan@poczta.fm) – doktor habilitowana, adiunkt w Katedrze Bałkanistyki Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu. W kręgu jej zainteresowań znajduje się fonetyka i typologia fonetyczna słowiańska i bałkańska. Współpracuje przy realizacji projektów podejmowanych przez Komisję Fonetyki i Fonologii przy Międzynarodowym Komitecie Słowistów.

Anna Cychnerska, PhD (koryan@poczta.fm) – assistant professor, head of the Department of Balkanology at the Nicolaus Copernicus University of Toruń. Her research interests include phonetics and phonetic typology of Slavic and Balkan languages. She works on projects undertaken by the Commission of Phonetics and Phonology of the International Committee of Slavists.